

Dunajska pisma.

II.

neprijetno zadrego me je spravil star znanec, Nemeč, višji uradnik, s katerim se često pogovarjava o vsem, kar zanima človeka, ko me je, čudeč se, opozoril, kako veliko število »analfabetov« ima moja domovina. Meni je bilo tisto število že prej znano, in zanimalo me je tudi; ali vendar v pogovoru z možem nisem o tem nikoli črnil besede, dasi tako rad z njim govorim o svoji domovini. Kdo bi mi zameril to molčečnost? V zadrego, pravim, me je spravil mož s tisto svojo opazko, kako da ne? Tisto neprijetno število mu je bilo v nekem nasprotju z vsem, kar sem mu tolikrat pravil o svojih rojaki, kako so marljivi, ukaželjni in požrtvovalni, kako se dejansko zanimajo za vse, kar se tiče duševnega razvoja. — Tako, tako? — pa toliko ljudij obojega spola, katerim so pismena neka skrivnostna znamenja! Kranjska — o nji se tu govori — je, kar se tiče števila takih pismeno nepokvarjenih dušic, v vrsti »kraljevin in dežel, zastopanih v državnem zboru« — lep naslov! — med sedemnajstimi — šesta! (Za njo v neki daljavi Koroška in za to Štajerska). Tako visoko jaz vendar bi ne bil stavil svoje domovine!

Tega mi pač ni treba obširno pripovedovati, da sem in kako sem branil in zagovarjal, ali kjer se to ni dalo, vsaj izgovarjal svojo deželo. Mož me je mirno poslušal, ali videti mu je bilo na obrazu, da vsi moji navedeni in nakopičeni razlogi niso imeli zanj tiste prepričevalne, tiste zmagovite moči, katere bi jim bil jaz želel. Tudi meni — naj naravnost povem — niso prav zadostovali. Čutil sem sam, kar je mož potem hladno pristavil mojemu gorkemu zagovoru, da vse to, kar sem navedel, velja kolikor toliko tudi za neke druge dežele, ki pa vendar niso v tako gostem duševnem mraku. Ko sem bil v taki stiski in zadregi, kar mi šine misel v glavo, dobra, rešilna misel, raca na vodi! — Bodi! pravim mu z nekim zmagovitim glasom, dobra tretjina jih pri nas ne zna brati; pri vas, na Dolnjem Avstrijskem samo četvero izmed sto nad deset let starih obojega spola. In vendar jaz smelo trdim in stavim, kar hočete, da se primeroma pri nas mnogo več bere kakor v vaši domovini po deželi; posebno pa med kmeti. Če pri nas v vsaki kmetiški hiši zna samo eden brati, pa ta bere, drugi pa poslušajo. In to je poglavitno! Kaj pomaga, če zna

človek še tako spretno brati debelo in drobno tiskano in tudi pisano, če pa skoraj vse leto ne vzame knjige ali pa časnika v roko! Jaz poznam precej dobro dolnjeavstrijsko deželo, dovolj sem občeval in se razgovarjal s kmeti, rokodelci in obrtniki ali pa sem jih poslušal, kako so se pogovarjali med seboj. Knjiga, časnik je pri njih bela vrana; tudi ni videti, da bi imeli kako posebno poželenje po duševni hrani. Zanimivo bi bilo pozvedeti, koliko naročnikov imajo nemški časniki med svojimi kmeti in koliko med svojimi slovenski. Jaz sem prepričan, da bi ta primera ne bila na sramoto našemu kmetu, ki se po premoženju ne more meriti z nemškim. Ljubljana sama ima šest tiskarnic; kdo pa bere, kar se leto na leto tu natisne?

Toda vse to je bila samo neka predigra; najkrepkejše orožje sem hranil za nazadnje. Kje imate vi kaj takega, ga vprašam s povzdignjenim glasom, kakeršna je naša družba sv. Mohorja? Vi pač niste še slišali tega imena, in vendar je vredno, da ga pozna in čisla ves izobraženi svet. Ne imena samo, pozna in čisla naj tudi zavod, ki nosi to čestito ime. Veste, kaj je ta družba? Od leta 1852., ko je bila ustanovljena, do današnjega dne, ko šteje čez sedemdeset tisoč udov, je razposlala pet milijonov, sto in devetdeset tisoč, petsto in dvaindevetdeset knjig (izvodov) med ljudstvo. Ker nas je Slovencev kak poldrugi milijon, tedaj je dobila vsaka družina, če štejemo poprečno po pet udov na eno družino, samo od te družbe do sedaj sedemnajst knjig. Skoraj vsaka družina pri nas ima torej svojo malo knjižnico. Knjige teh knjižnic pa ne leže leto in dan zaprašene in s pajčevino preprežene v kakem kotu pod streho. Pridno se prebirajo, sosebnost v nedeljo popoldne in pa v dolgih zimskih večerih. Slovenec namreč ima dve dobri lastnosti, zato me ne skrbi njegova bodočnost, namreč, da pridno dela in rad bere. In bere tudi knjige, o katerih bi človek mislil, da so zanj previsoke, da jih ne bode umel, ali pa da se ne bo zanimal za-nje. O tem bi vedel jaz sam mnogo povedati iz lastne izkušnje.

Slovinci smo skromen narodič; v zboru narodov nimamo ne sedeža, ne glasu. Slovenec nima nič sijajnega, blestečega, nič, kar človeku v oko bije in mu vzbuja strmenje in občudovanje. Tisto malo, kar imamo, da sluje po svetu in nam vabi nekoliko tujce v deželo, je pod zemljo. In še tega zdaj ne moremo biti prav veseli, tistih podzemeljskih jam in votlin, s katerimi smo se včasih radi malo pohvalili pred svetom. Zdi se nam zdaj, da bi bilo bolje, četudi manj imenitno, ko bi bila naša zemlja tako trdno podzidana, kakor so druge. Ali nekaj pa imamo, česar smo lahko veseli, in to smo si priborili

sami. Ali veste Vi za kak narod, ki bi imel kaj enakega, kakor je naša Mohorjeva družba?

Toda pustimo tujca, ki nima, ne more imeti srca za naše bolečine, ter govorimo med seboj veselo in zadovoljno, kakor kmetje govore o dobri letini, o domačem zavodu, ki nam je ponos in veselje. Med vsemi narodnimi ustanovami, kar jih imamo, se mi zdi družba sv. Mohorja posebno imenitna in koristna, da, potrebna. Da bo imelo narodno izobraženje krepko, neomajno podlago, je treba začeti pri ljudstvu in pri mladini.

Prehvaliti ne moremo onih mož, ki so spoznali to potrebo in v ta namen ustanovili Mohorjevo družbo. Najtoplejše hvale vredni so tudi rodoljubni možje, ki jo umno in požrtvovalno vodijo v korist narodu.

Lepo število udov ima naše društvo, čudimo se mu z veseljem; vendar ne smemo še mirovati. Sto tisoč jih mora biti, prej ne odjenjamo. Vsaka slovenska rodbina mora prejemati svojo dušno pašo iz Celovca in vsaki posameznik, ki živi zunaj rodbine.

Toda kar se tiče udov, me ni skrb; njih število raste od leta do leta, da je veselje. Nekaj družega mi je pri srcu. Da bode mogel odbor podajati zares dušno pašo, tečno in krepko hrano narodu, treba, da se tudi pisatelji slovenski zavedajo svoje dolžnosti nasproti Mohorjevi družbi. Dolžnosti, pravim; da, vsakega slovenskega pisatelja dolžnost je, svoje najboljše moči posvetiti temu zavodu, ne da bi mu morda pošiljal kake ostanke, odpadke, ki niso drugje več za rabo. Kar imamo najboljšega, podajajmo ljudstvu, ki je tako hvaležno svojim duševnim dobrotnikom. Hvaležno, pravim; kaj pa je pisatelju, pravemu pisatelju, ki ne piše iz ničemurnosti, za dobiček, za slavo, ampak iz notranjega nagiba, po nekem višjem poslanstvu, v povzdigo in tolažbo upehanim in obloženim, kaj je takemu pisatelju najlepša hvala kaj ga najbolj vzpodbuja in navdušuje? Ali ne misel: to, kar tu pišem, zajemajoč iz globočine svojega srca, bode dušna hrana tisočim in tisočim, vsemu slovenskemu rodu? Saj tudi kruha, navadnega kruha deliti izstradanim ter gledati, kako v slast jim gre, ali ni tudi to vsakemu človeku, ki je vreden tega imena, pravo veselje? Kolikanj bolj, ko gre za duševni kruh?

Ali kar podajemo ljudstvu, mladini, bodi zares dobro. Ne mislimo si: ej, za take ljudi, ki ne vedo, kaj je dobro, bo že! Ravno za take ljudi ni nič predobro, najboljšje je komaj dobro dovolj. Hudo se moti, kdor misli: za proste ljudi se piše kar tako. Jaz pa pravim, da je tako pisanje najtežje. Tudi v nemškem slovstvu poznam malo pisateljev,

ki znajo zares poljudno pisati. Kdor hoče pisati za prosti narod, ga mora najprej poznati: kako misli in govori; kaj ga žali in kaj veseli; kaj ima rad, po čem hrepeni. Poznati mora pisatelj narod, pravim, in, kar je poglavitno, ali zdi se mi, da ne dovolj znano in priznano: čislati ga mora tudi in — rad imeti. Ne delajmo tako z njim, kakor kak mesten gospodič, ki meni, Bog ve kaj je storil, kako se je ponižal, ko je kako prijazno besedo govoril s kmetom, mu potrkal na ramo in, muzajoč se, z gosposko ročico svojo pod brado segel okroglolični hčerki njegovi!

Vedeti je treba, sem dejal, kako narod govori. S tem pa nikakor nisem hotel reči, da mora pisatelj prav tako govoriti, kakor sliši kmeta. Dobro se spominjam, kako je bilo, ko je prišel nekdanj k nam mlad duhovni gospod, ves goreč, pa mi je rekel, da hoče z ljudstvom govoriti po domače, kakor samo govori, da to je jedino pravo. Jaz nisem bil te misli. In res, ko je poskusil celo na prižnici tako govoriti, so zmajavali moji Laščanje z glavami in so bili nevoljni, češ, da jih mož zasmehuje, da se norčuje z njimi. Kmet dobro čuti, kaj se komu spodobi; po strani bi gledal gospoda, ki bi se oblačil po kmetiško. Ne mislimo, da je kmet tako počasne glave; on ume več in hitreje, kakor misli mnogi gospodič. In koliko se greši celo v pisanju za otroke! Kake besede se pokladajo tem palčkom v neokretna usta! Kako modro mislijo ti mehkokljunčki in v kakih umetnih perijodah govore! Kako lepo znajo pridigovati in učiti! Kako so lepo čisti in beli, ali pa so črni kakor dimnikar!

Kako je torej treba pisati za ljudstvo, za mladino, ti, ki vedno le grajaš in zabavljaš? — Ko bi jaz to vedel? Kdo gode dobro in kdo slabo, vem, vsaj mislim, da vem; sam gosti ne znam. In ko bi znal, ko bi rekel: glej, gosli vzemi v levico tako, pa v desnico lok tako, pa začni drgniti po strunah tako; težko, da bi kaj zalegel tak nauk. Vem, da ta prilika šepa, zato govorimo raji kar naravnost. Stvar, ki je videti kaj lahka, je včasih prav težka. Težko je dobro pisati za proste ljudi in vendar tudi lahko — komur je dano, to je! Meni se zdi, da se tega človek kar naučiti ne more; tu so zastoj najboljši nauki, če ni tistega božjega daru, ki si ga človek ne pridobi z največjo učenostjo. Če si tudi torej domišljujem, da imam nekoliko sodbe o tej stvari, da vem, kaj se prilega prostemu bralcu, kaj ne, vendar ne bom podajal nikakeršnih svetov in naukov mladim pisateljem, še menj pa starim. Najtežje pa je proste ljudi, otroke uprizoriti, da govore prirodno, po svoje, in celo, da — pojo. Tu se največ greši, drugod in pri nas. Vzgledov nočem navajati, da ne bi koga razžalil.

Tu se je zlasti ogibati tistih umetnih perijod, ki so kje drugje prav na svojem mestu in vse hvale vredne. Tu pa tam kak »anakolut« razveseli bralca, kakor 'popotnika jelševa senca na polju v vročini. Ogibati se je onih puhlih abstraktov, onih zvenečih fraz, ki so samo za uho. Posebno previden pa mora biti pri nas poljudni pisatelj z novimi besedami in izrazi, ki morejo le počasi prodreti v ljudstvo. Tu se stežka zdržujem, da ne navedem nekoliko vzgledov; posebno pa v pesmih, pesmih! Nekateri pisatelji delajo prav, kakor bi hoteli svojemu bralcu kazati svojo učenost in »imponovati« mu z njo. Tu velja: »vsaki dve uri žličico«, ne pa iz keblà! In pa tisto nesrečno »moralizovanje«! Kdor ima nekoliko razuma in izkušnje na to stran, ve, da se s tem nič ne doseže, ali pa nasprotno temu, kar se name-rava. Povest, pesem bodi v jedru svojem moralna, to je dovolj; nič ni treba tistega: Haec fabula docet. O tem sem že pisal o svojem času, ne da bi bil mislil, da bo kaj pomagalo, saj menda tudi ni; vendar sem že zopet začel; storimo siloma konec!

Torej pisatelji slovenski, če ste še tako imenitni ter vajeni hvale in slave, med ljudstvo, med ljudstvo! Kdor more in zna, čast in dolžnost mu je pisati za družbo sv. Mohorja!

Jos. Stritar.

Korotan.

III.

V Celovcu.

Ne vpiraj tožnih v me pogledov,

Nikar se me ne boj!

Čeprav gosposko nosim suktnjo,

Po rodu brat sem tvoj.

Užalil te uradnik morda

Rohneč je nad tebo,

Ko predenj davek štel na mizo

S tresočo si rokó?

Gospôde ti ukor v ušesih

Nemara še zveni?

Ker jezik tuj v slovenskih ustih

Gladko ti tekel ní!

Od nekaj že takó ravnaajo

Nekažnjeni s tebo:

Zameril se, prijatelj, tujcem,

Zameril si hudó,

Da ljubiš domovino našo,

Ki onim je v zasmeh,

Da jezik v čišli tebi rodni,

Pri njih je — velik greh.

* * *

